

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

PETO ODJELJENJE

PREDMET RAŽNATOVIĆ protiv CRNE GORE
(*Predstavka br. 14742/18*)

PRESUDA

Čl. 2 (Materijalni aspekt) • Život • Pozitivne obaveze • Nema uvjerljivih dokaza da bi se odstupilo od nalazišta domaćih sudova kojima je utvrđeno da državna Klinika za psihijatriju nije znala niti je morala znati da je postojala neposredna opasnost po život pacijenta na dobrovoljnoj osnovi izvršenjem samoubistva

STRAZBUR

2. septembar 2021. godine

Ova presuda je postala pravosnažna pod okolnostima utvrđenim članom 44 stav 2 Konvencije. Može biti predmet redakcijske izmjene.

U predmetu Ražnatović protiv Crne Gore,

Evropski sud za ljudska prava (Peto odjeljenje), na zasjedanju Vijeća u sastavu:

Síofra O'Leary, *predsjednik*,

Ganna Yudkivska,

Jovan Ilievski,

Lado Chanturia, Ivana Jelić,

Arnfinn Bårdsen,

Mattias Guyomar, *sudije*,

i Victor Soloveytschik, *registrar Odjeljenja*,

Razmatrajući:

predstavku (br. 14742/18) protiv Crne Gore koju su podnijeli Sudu, na osnovu člana 34 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu: „Konvencija”), tri crnogorska državljanina, g-din Dejan Ražnatović, g-din Darko Ražnatović i gdin Radojica Ražnatović (u daljem tekstu „podnosioci predstavke”), 20. marta 2018. godine; odluku da se Vlada Crne Gore (u daljem tekstu: „Vlada”) obavijesti o pritužbama po osnovu materijalnog aspekta člana 2 Konvencije u vezi samoubistva M.R. i da proglaši neprihvatljivim ostatak predstavke; izjašnjenja stranaka;

Nakon vijećanja na sjednici zatvorenoj za javnost, održanoj 6. jula 2021. godine, Donosi sljedeću presudu, koja je usvojena tog dana:

UVOD

1. Podnosioci predstavke su se žalili na osnovu materijalnog aspekta člana 2 Konvencije da je njihova majka i supruga, M.R., bila u stanju da počini samoubistvo zbog nemara državne Klinike za psihijatriju u kojoj je bila hospitalizovana na dobrovoljnoj osnovi.

ČINJENICE

2. Podnosioci predstavke su rođeni 1980. godine, 1987. godine i 1952. godine i žive u Podgorici. Zastupao ih je B. Lutovac, advokat iz Podgorice.

3. Vladu Crne Gore je zastupala njena zastupnica, g-a V. Pavličić.

4. Činjenice ovog predmeta, kako su ih podnijele stranke, mogu se rezimirati kako slijedi.

5. Majci i supruži podnosiča predstavke, M.R. (rođen 1995. godine) dijagnostikovana je depresija 1999. godine.

6. U periodu od 2000. do 2003. godine, ona je dobrovoljno liječena na Klinici za psihijatriju u Podgorici, u Specijalnoj bolnici za psihijatriju u Dobroti i na Institutu za mentalno zdravlje u Beogradu u više navrata. Tokom ovog perioda jednom je pokušala da izvrši samoubistvo (31. decembra 2001. godine) kada je bila kod kuće.

7. U periodu od 2003. do 2006. godine bila je dispanzerski pacijent Klinike za psihijatriju u Podgorici, mada ne redovan. Dana 6. decembra 2006. godine primljena je kao dobrovoljan pacijent na istoj Klinici zbog pokušaja samoubistva.

8. Dana 19. decembra 2006. godine, M.R. je dozvoljeno da proveđe vjerski praznik kod kuće sa porodicom. Tokom kratkog boravka kući, ponovo je pokušala da izvrši samoubistvo i odmah vraćena u bolnicu.

9. U januaru 2007. godine M.R. je provela jedan vikend sa porodicom i zatim vraćena u bolnicu.

10. Kada je rođeno njeno unuče, 12. februara 2007. godine, M.R. je ponovo dobila dozvolu da proveđe nekoliko dana kod kuće sa porodicom. Vraćena je u bolnicu u 11 časova ujutro 14. februara 2007. godine. M.R. je rekla svojoj psihijatrici, V.G., da je bila nervozna, ali je poricala postojanje suicidnih misli. Dodala je da je kod kuće uzimala redovnu terapiju. V.G. je odlučila da joj da jak sedativ i nakon pola sata M.R. je zaspala. Nedugo nakon toga njen suprug je napustio bolnicu. Kada ju je V.G. provjerila u 13:30 časova, M.R. je još uvijek spavala. Oko 15 časova M.R. je dobila redovnu terapiju i rekla

dežurnom psihijatru da će izaći napolje da prošeta kroz dvorište bolnice, skupa sa još jednom pacijentkinjom. Ipak, njih dvije su napustile krug bolnice bez dozvole, skočile sa obližnjeg mosta i utopile se.

11. Zvanična istraga je pokrenuta 20. februara 2007. godine. Nakon prikupljanja izjava od zaposlenih na Klinici za psihijatriju u Podgorici, državni tužilac je odlučio da nema elemenata krivičnog djela za koje se goni po službenoj dužnosti. Podnosioci predstavke su obaviješteni o ovoj odluci 16. oktobra 2007. godine. Nijesu iskoristili pravo da sami preduzmu gonjenje kao supsidijarni tužioc (vidjeti donji stav 20).

12. Dana 21. marta 2007. godine podnosioci predstavke su podnijeli zužbu za naknadu štete protiv Psihijatrijske klinike u Podgorici pred Osnovnim sudom u Podgorici.

13. Dana 12. juna 2008. godine pred sudom je saslušan tadašnji direktor Klinike za psihijatriju u Podgorici, Ž.G. On je izjavio da Klinika za psihijatriju u Podgorici ima dobru srazmjeru doktora i kreveta (jedanaest psihijatara na četrdeset kreveta) i da nema zatvoreno odjeljenje. Dodao je da zatvorena odjeljenja nijesu pogodna sredina za pacijente koji boluju od depresije, kao što je to slučaj sa M.R. Po njegovom mišljenju, bilo bi nehumano takvog pacijenta smjestiti u zatvoreno odjeljenje.

14. Dana 10. novembra 2010. godine pred sudom je saslušana V.G., jedna od psihijatara na Klinici za psihijatriju u Podgorici (M.R. je bila njen pacijent posljedne dvije godine života). Ona je izjavila da je pregledala M.R. odmah nakon što se vratila u bolnicu 14. februara 2007. godine ujutro. Tom prilikom, M.R. joj je rekla da nije dobro spavala i da je bila nervozna, ali je poricala postojanje suicidnih misli. M.R. joj je tako e rekla da je kod kuće uzimala redovnu terapiju. Stoga, V.G. je odlučila da M.R. da lijek Flormidal, najači dostupni sedativ, kako bi joj omogućila da odspava par sati i da se pripremi za redovnu terapiju. Kada ju je advokat podnositelja predstavke pitao zbog čega 14. februara 2007. godine nije smještena na zatvorenom odjeljenju, ona je dodala da Klinika za psihijatriju u Podgorici nema zatvoreno odjeljenje i da, u svakom slučaju, zdravstveno stanje M.R. nije bilo takvo da opravda njen smještaj na zatvorenom odjeljenju. U tom pogledu, složila se sa Ž.G. da takva odjeljenja nijesu pogodna sredina za pacijente kao što je M.R. (vidjeti stav 13 gore). U odgovoru na drugo pitanje advokata podnositelja predstavke, objasnila je da svi pacijenti imaju neograničen pristup spoljnijim površinama klinike u vrijeme posjete i da su često koristili tu mogućnost.

15. Osnovni sud je uvrstio u dokaze i dva ekspertska izvještaja. Na osnovu izvještaja odbora sa Medicinskog fakulteta u Kragujevcu, M.R. je trebalo da bude smještena na zatvorenom odjeljenju 14. februara 2007. godine, s obzirom na to da je ranije pokušavala da izvrši samoubistvo. Suprotno tome, na osnovu izvještaja odbora sa Medicinskog fakulteta u Novom Sadu, zdravstveno stanje M.R. na dan 14. februar 2007. godine nije bilo takvo da bi opravdalo njen smještaj na zatvorenom odjeljenju ili upotrebu mehaničkih ograničenja (kao što su kožne trake). Navedeni odbor je u izvještaju dodao da je bilo nemoguće sprječiti sve rizike od samoubistva kod pacijenata kao što je M.R. (bilo je slučajeva kada su takvi pacijenti izvršavali samoubistvo čak i na zatvorenim odjeljenjima). Zbog kontradiktornih izvještaja, sud je pozvao podnosiče predstavke da podnesu i treći ekspertske izvještaje. Oni to nijesu uradili.

16. Nakon ponovnog su enja Osnovni sud u Podgorici je donio presudu 9. jula 2014. godine. U presudi je navedeno da M.R. nije pokazivala znake suicidnih misli 14. februara 2007. godine. Stoga, njen zdravstveno stanje tog dana nije bilo takvo da opravda njen smještaj na zatvorenom odjeljenju ili upotrebu mehaničkih ograničenja. S tim u vezi, sud je smatrao da je izvještaj Medicinskog fakulteta u Novom Sadu (vidjeti stav 15 gore) uskla eniji sa domaćim pravom (vidjeti stav 21 dolje) i meunarodnim standardima koji su razvijeni posljednjih godina. Ovaj sud je tako e prihvatio procjenu V.G. da je upotreba lijeka Flormidal kako bi se M.R. omogućilo da odspava nekoliko sati i pripremi se za redovnu terapiju (vidjeti stav 14 gore) bila adekvatna i proporcionalna u datim okolnostima. Dakle, podnosioci predstavke nijesu uspjeli da dokažu da M.R. nije imala adekvatnu njegu. Ovaj sud je odbio tužbu podnositelja predstavke i odredio im da plate troškove bolničkog liječenja u iznosu od 13.275,00 eura.

17. Dana 17. marta 2015. godine, Viši sud u Podgorici je potvrdio presudu od 9. jula 2014. godine.

18. Vrhovni sud je odbio reviziju podnositelja predstavke 24. juna 2015. godine.

19. U njihovoj ustavnoj žalbi, podnosioci predstavke su se, *inter alia*, pozvali na član 2 Konvencije. Dana 7. februara 2018. godine, Ustavni sud je odbio njihovu žalbu. Nije našao razlog da se ne složi sa odlukama nižih sudova.

RELEVANTNI PRAVNI OKVIR I PRAKSA

I RELEVANTNO DOMAĆE PRAVO I PRAKSA

20. Zakonik o krivičnom postupku iz 2003¹. godine je bio na snazi u relevantnom vremenu. Članom 59 tog Zakonika je propisano da kada državni tužilac na e da nema osnova da preduzme gonjenje za krivično djelo za koje se goni po službenoj dužnosti, oštećeni ima pravo da pokrene supsidijarno gonjenje u roku od osam dana od dana kada je upoznat sa tom odlukom.

21. Zakon o zaštiti i ostvarivanju prava mentalno oboljelih lica iz 2005. godine² bio je na snazi od 4. juna 2005. godine. U skladu sa članom 8 tog Zakona, mentalno oboljela lica imaju pravo da budu liječena u najmanje ograničavajućoj okolini i sa najmanje ograničavajućim, nametljivim i prinudnim metodama. U skladu sa članom 43 tog Zakona, mjere ograničenja se mogu primijeniti isključivo kao krajnja mjera, „u trajanju od nekoliko minuta do nekoliko sati“.

II RELEVANTNO MEĐUNARODNO PRAVO I PRAKSA

22. Relevantno meunarodno pravo je navedeno u presudi u predmetu *Fernandes de Oliviera protiv Portugala* [VV], br. 78103/14, stavovi 68-77, 31. januar 2019. godine.

PRAVO

NAVODNA POVREDA ČLANA 2 KONVENCIJE

¹ Zakonik o krivičnom postupku, Sl. list br. 71/03, 07/04 i 47/06

² Zakon o zaštiti i ostvarivanju prava mentalno oboljelih lica, Sl. List br. 32/05, 73/10, 40/11 i 27/13

23. Podnosioci predstavke su se žalili na povredu materijalnog aspekta člana 2, navodeći da je bolnica znala, ili je morala znati, da je kod M.R. postojao stvarni i neposredni rizik od samoubistva i da nijesu preduzeli razumne mјere da spriječe takav rizik.

24. Član 2 Konvencije, u dijelu relevantnom za ovaj predmet, glasi:

„1. Pravo na život svakog lica zaštićeno je zakonom. ...“

A. Prihvatljivost

25. Vlada je tvrdila da podnosioci predstavke nijesu iscrpili sva domaće pravne ljekove, kako je to propisano članom 35 stav 1 Konvencije. Konkretno, nijesu podnijeli krivičnu prijavu u vezi smrti M.R. ili započeli supsidijarno gonjenje nakon odluke da državni tužilac nema osnova da preduzme gonjenje (vidjeti stavove 11 i 20 gore).

26. Podnosioci predstavke su odgovorili da smatraju da je Klinika za psihijatriju u Podgorici, prije nego bilo koji njen zaposleni, odgovorna za smrt M.R. Stoga su odlučili da pokrenu gra anski postupak protiv Klinike (vidjeti stav 12 gore).

27. Na početku, Sud naglašava da određivanje da li je domaći postupak predstavlja djelotvoran pravni lijek u smislu člana 35 stav 1 Konvencije, koji podnositelj predstavke mora iscrpiti, zavisi od brojnih činilaca, naročito žalbe podnosioca predstavke, obima obaveza države na osnovu tog konkretnog člana Konvencije, dostupnih pravnih ljekova u tuženoj državi i konkretnih okolnosti predmeta (vidjeti *Lopes de Sousa Fernandes protiv Portugala* [VV], br. 56080/13, stav 134, 19. decembar 2017).

28. Na primjer, Sud je utvrdio da, u oblasti nezakonite upotrebe sile od strane državnih službenika - ne samo greške, propusta ili nemara - gra anski ili upravni postupak usmjeren isključivo na naknadu štete, a ne na obezbjeđivanje identifikovanja i kažnjavanja odgovornih lica, nije bio odgovarajuće i djelotvorno pravno sredstvo koje je moglo pružiti naknadu za pritužbe koje su se temeljile na materijalnom aspektu člana 2. i člana 3. Konvencije Vidjeti *Jeronović protiv Letonije* [VV], br. 44898/10, stav 76, 5. jul 2016. godine).

29. Suprotno tome, u slučajevima ljekarskog nemara Sud smatra da će procesna obaveza države, nametnuta članom 2 Konvencije, koja se tiče zahtjeva da se uspostavi efikasno pravosuđe, biti ispunjena ukoliko pravni sistem omogući žrtvama pravni lijek pred gra anskim sudovima, bilo samostalno ili u vezi sa pravnim lijekom pred krivičnim sudovima, omogućavajući da se utvrdi odgovornost ljekara i dobije odgovarajuća naknada štete (vidjeti *Vo protiv Francuske* [VV], br. 53924/00, stav 90, ECHR 2004-VIII).

30. Sud dalje podsjeća da u slučaju kada postoji više pravnih ljekova koje pojedinac može koristiti, to lice ima pravo da izabere pravni lijek koji odgovara njegovom ili njenom osnovnom žalbenom navodu. Drugim riječima, kada se koristi jedan pravni lijek, nije potrebno koristiti drugi pravni lijek koji u suštini ima isti cilj (vidjeti *Jeličić protiv Bosne i Hercegovine* (odl.), br. 41183/02, ECHR 2005-XII (izvodi)).

31. Sud primjećuje da se konkretni predmet tiče navodnog medicinskog nemara u kontekstu izvršenja samoubistva tokom perioda dobrovoljne hospitalizacije u psihijatrijskoj ustanovi. Kako Vlada nije osporavala djelotvornost gra anske tužbe za naknadu štete u ovom kontekstu, Sud smatra da podnosioci predstavke nijesu moralni pokretati krivični postupak uz gra anski postupak. Stoga, prigovor Vlade koji se odnosi na neiscrpljivanje domaćih pravnih ljekova mora biti odbijen.

32. Sud primjećuje da predstavka nije očigledno neosnovana ni neprihvatljiva po bilo kom drugom osnovu navedenom u članu 35 Konvencije. Stoga, mora biti proglašena prihvatljivom.

B. Osnovanost

33. Podnosioci predstavke su tvrdili da je bolničko osoblje znalo, ili moralo znati, da je kod M.R. postojao stvarni i neposredni rizik od samoubistva i da nijesu uradili sve što se od njih razumno moglo očekivati kako bi spriječili taj rizik, Konkretno, tvrdili su da je M.R. trebao da bude dat jači sedativ i da su trebale biti primijenjene i druge mјere ograničenja.

34. Vlada je tvrdila da Sud treba da prihvati nalazišta domaćih sudova donijetih nakon pravičnih i akuzatornih domaćih postupaka, da je samoubistvo M.R. bilo nepredvidivo, i da je njega koja joj je bila pružena na Klinici za psihijatriju u Podgorici bila adekvatna.

35. Konkretni predmet je veoma sličan predmetu *Fernandes de Oliveira* gore citiran. U presudi u predmetu *Fernandes de Oliveira* (stav 124), Sud je utvrdio da državni organi imaju opštu operativnu obavezu (takođe poznata *Osmanova obaveza*; vidjeti presudu u predmetu *Osman protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 28. oktobar 1998. godine, stav 116, *Izveštaji o presudama i odlukama 1998VIII*) koja se odnosi na dobrovoljne psihijatrijske pacijente, da preduzmu razumne mјere da se on ili ona zaštiti od stvarnog i neposrednog rizika od samoubistva. Dalje je utvrdio da će određene potrebne mјere zavisiti od naročitih okolnosti određenog slučaja, i te posebne okolnosti će se često razlikovati, u zavisnosti od toga da li je pacijent hospitalizovan dobrovoljno ili nedobrovoljno. Striktniji standard ispitivanja se može primijeniti, prema ocjeni Suda, kod pacijenata koji nijesu hospitalizovani na dobrovoljnoj osnovi.

36. Shodno tome, Sud mora ispitati da li su nadležni organi znali, ili morali znati, da je kod M.R. postojao stvarni i neposredni rizik od samoubistva i, ukoliko jeste, da li su uradili sve što se razumno moglo očekivati da preventivno djeluju na taj rizik, upotrebljavajući restriktivnije dostupne mјere (vidjeti *Keenan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 27229/95, stav 93, ECHR 2001III). Sud će imati na umu operativne izvore koji se moraju napraviti u smislu prioriteta i resursa prilikom obezbjeđivanja javnog zdravlja i pružanja određenih drugih javnih usluga isto kao što ima na umu teškoće koje su uključene u održavanje reda u modernim društvinama (vidjeti *Fernandes de Oliveira*, gore citirana, stav 124).

37. Istovremeno, Sud ponavlja da je sama suština Konvencije poštovanje ljudskog dostažanstva i ljudskih sloboda. S tim u vezi, nadležni organi moraju vršiti svoje dužnosti na način koji je u skladu sa pravima i slobodama konkretnog pojedinca i to na takav način da se smanji mogućnost za samopovrjeđivanje, bez narušavanja lične autonomije. Sud je priznao da prekomjerno restriktivne mјere mogu izazvati sporove na osnovu članova 3, 5 i 8 Konvencije (vidjeti *Fernandes de Oliveira*, gore citirana, stav 112, i izvori tamo citirani).

38. Kako bi se utvrdilo da li su organi znali ili morali znati da je život pojedinca pod stvarnim i neposrednim rizikom, što bi pokrenulo obavezu preduzimanja preventivnih mјera, Sud uzima u obzir brojne faktore kao što su istorija duševnih bolesti, tozbiljnost mentalnog stanja, prethodni pokušaji samoubistva ili samo-povrjeđivanje, suicidne misli ili prijetnje i znaci fizičke ili psihičke patnje (vidjeti *Fernandes de Oliveira*, gore citirana, stav 115, i izvori tamo citirani).

39. S tim u vezi, Sud mora biti oprezan kada preuzima ulogu prvostepenog suda, kada se to ne čini neizbjegljivim pod okolnostima konkretnog predmeta (vidjeti, na primjer, *McKerr protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), br. 28883/95. 4. april 2000. godine). Kao opšte

pravilo, kada su se vodili postupci pred domaćim organima, nije zadatak Suda da zamijeni svojom procjenom činjenica onu koju su izvršili domaći sudovi, već je na domaćim sudovima da utvrde činjenice na osnovu dokaza iznijetih pred njima (vidjeti, između ostalih izvora, *Klaas protiv Njemačke*, 22. septembar 1993. godine, stav 29, Serija A br. 269). Iako Sud nije obavezan nalazišta domaćih sudova i ostaje sloboden da izvrši sopstvenu procjenu u svjetlu svih materijala koji se pred njim nalaze, pod normalnim okolnostima potrebeni su uvjerljivi elementi da bi odstupio od činjenica koje su utvrdili domaći sudovi (vidjeti *Giuliani i Gaggio protiv Italije* [VV], br. 23458/02, stav 180, ECHR 2011).

40. Posmatrajući, prije svega, istoriju problema sa mentalnim zdravljem M.R., zajednički je stav da je patila od depresije duži vremenski period i da je bila hospitalizovana na različitim psihiatrijskim ustanovama na dobrovoljnoj osnovi, u više navrata (vidjeti stavove 5-7 gore).

41. Kada su u pitanju suicidne misli ili prijetnje, Sud primjećuje da strane u postupcima pred domaćim državnim organima nijesu sporile činjenicu da je M.R. pokušala tri puta da izvrši samoubistvo, 31. decembra 2001. godine i 6. i 19. decembra 2006. godine, svaki put kod kuće (vidjeti gornje stavove 6-8). Dalje je utvrđeno da je, tokom njenog posljednje boravka na Klinici za psihiatriju u Podgorici, M.R. u dva navrata imala dozvolu da se vrati kući i provede vrijeme sa svojom porodicom jer je Klinika smatrala da je prestao rizikda može da nauđi sebi (vidjeti stavove 9-10 gore). Konačno, oslanjajući se na svjedočenje psihiatra koji je liječio M.R. (vidjeti gornji stav 14), domaći sudovi su utvrdili da M.R. nije pokazivala znake suicidnih misli posljednjeg dana života (vidjeti stav 16 gore).

42. Kada su u pitanju znaci fizičkog i mentalnog poremećaja, na osnovu kliničkih zabilješki od 14. februara 2007. godine, domaći sudovi su utvrdili da nije bilo zabrinjavajućih znakova u ponašanju M.R. Konkretno, nakon što je spavala par sati, oko 15 časova je primila redovnu terapiju i otišla u šetnju, skupa sa još jednom pacijentkinjom (vidjeti stav 16 gore). Psihiatra koja ju je liječila je objasnila da svi pacijenti imaju neograničen pristup spoljašnjem dvorištu bolnice u vrijeme posjete i da su često koristili tu mogućnost (vidjeti stav 14 gore). Domaći sudovi su prihvatali tu procjenu (vidjeti stav 16 gore).

43. S obzirom na to da nijesu iznijeti uvjerljivi elementi koji mogu navesti Sud da odstupi od činjenica koje su utvrdili domaći sudovi, Sud zaključuje da nije utvrđeno da su nadležni organi znali ili morali znati da je postojala neposredna opasnost po život M.R. 14. februara 2007. godine.

44. Shodno tome, Sud ne nalazi potrebnim da cijeni drugi dio *Osman/Keenan* testa, odnosno da procjenjuje da li su nadležni organi preduzeli sve mjere koje su se od njih razumno mogle očekivati (vidjeti *Fernandes de Oliveira*, gore citirana, stav 132).

45. U svjetlu gore navedenog, nije bilo povrede člana 2 Konvencije.

IZ OVIH RAZLOGA, SUD, JEDNOGLASNO,

1. *Proglašava* predstavku prihvatljivom;
2. *Utvrđuje* da nije bilo povrede člana 2 Konvencije.

Sačinjeno na engleskom jeziku, u pisanoj formi, 2. septembra 2021. godine, u skladu sa Pravilom 77 stavovi 2 i 3 Poslovnika Suda.

[signature p. 2]

Victor Soloveytchik
Registrar

Síofra O'Leary
Predsjednik

PRILOG Spisak podnositelaca predstavke:

Br.	Ime podnosioca predstavke	Godina rođenja
1.	Dejan RAŽNATOVIĆ	1980.
2.	Darko RAŽNATOVIĆ	1987.
3.	Radojica RAŽNATOVIĆ	1952.